NEVELÉSTÖRTÉNETI FÜZETEK
12.

VIVESTŐL KODÁLYIG

Neveléstörténeti évfordulók 1992

OPKM ORSZÁGOS PEDAGÓGIAI KÖNYVTÁR ÉS MÚZEUM
Budapest
1993

NEVELÉSTÖRTÉNETI FÜZETEK 12.

VIVESTŐL KODÁLYIG

Neveléstörténeti évfordulók 1992

Az MTA Pedagógiai Bizottsága neveléstörténeti albizottságának,
a Magyar Pedagógiai Társaság neveléstörténeti szakosztályának
közös felolvasó ülése
1992. december 9.

opkm ORSZÁGOS PEDAGÓGIAI KÖNYVTÁR ÉS MÚZEUM
Budapest
1993

NEVELÉSTÖRTÉNETI FÜZETEK

Sorozatszerkesztő:
KELEMEN ELEMÉR

Felelős szerkesztő:
BALOGH LÁSZLÓ

ISSN 0238-3241 10
ISBN 963 7644 24 5

Kiadja az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum - Budapest
Felelős kiadó: Horváth Tibor főigazgató
Készült az OPKM nyomdájában
Terjedelem: 5,5 A/5 ív
Munkaszám: 62/93

TARTALOM

Ambrus Attiláné Kéri Katalin

JUAN LUIS VIVES ÉLETE ÉS MŰVEI

Juan Luis Vives spanyol származású humanista gondolkodó, kissé elfelejtett alakja a neveléstörténetnek. 1992-ben ünnepeltük születésének 500. évfordulóját. Vives Amerika felfedezésének évében született, és a pedagógiában, erkölcstanban „kolumbuszi" felfedezéseket tett.

Magyarországon kevésbé ismert Vives alakja, a lexikonok, egyetemes neveléstörténeti munkák keveset írnak róla, művei főként csak latinul hozzáférhetőek. Péter János kézdivásárhelyi tanáron kívül csak kevesen méltatták érdemeit hazánkban. Nyugat-Európában más a helyzet. Angliában, Hollandiában, Németországban évszázadokon át sokat írtak róla és életművéről, mindegyik ország kicsit „magáénak érzi" Vives személyiségét. Nemkülönben Spanyolország, Vives szülőföldje. Jelen írásom anyaggyűjtése során elsősorban a spanyol nyelvű lexikonokat és monográfiákat vizsgáltam, a Madridi Autonóm Egyetem és az Alcalá de Henaresben található Egyetemi Könyvtár gyűjteményeit. E művek, lévén, hogy madridi, barcelonai kiadású cikkek és könyvek, gyakran túlzóan kiemelik Vives spanyol gyökereinek fontosságát, emellett azonban új adalékokkal is szolgálhatnak hazai neveléstörténetünknek egy reális Vives-kép kialakításához.

Vives életútja

Juan Luis Vives 1492. márc. 6-án született Valenciában, előkelő családban, ám szülei szegények voltak. Apai ágon a Vives Vergel családból, anyai ágon pedig a Jaim March de Gandia családból származott.[1] Szülőháza Valenciában a Tenger és Béke utcák között

[1] *Juan Luis Vives:* Obras completas 1. (Lorenzo Riber előszavával, M. Aguilar, Madrid, 1947.) V. o. (Továbbiakban: J. L. V.: O. C.)

volt, ma már nem áll. Vives rokonai – mindkét ágon – megtért zsidók voltak, és a XVI. sz. elején szinte teljesen kipusztították egész családját. Édesanyját, aki 1508-ban halt meg, 1529-ben kiásták sírjából, csontjait megégették; édesapját pedig 1526-ban küldte máglyára az inkvizíció ítélőszéke. A családot már korábban megfosztották javaitól, három leánytestvére borzalmas szegénységben élt.[2] A családtagjaival történt tragédiák feltétlenül megmagyarázzák Vives viselkedését, azt, hogy miért nem tért haza felnőttként soha szülőföldjére.

Gyermek- és ifjúkorát Valenciában töltötte el, csak nagyon keveset tudhatunk meg arról, hogy milyen körülmények között.[3] Édesapja Filopono mester iskolájába íratta be a tehetséges kisgyermeket, azután pedig az Estudio Generalba ment, mely 1500 januárjában nyitotta meg kapuit. Vives itt különösen a latin nyelvben művelte magát, tanára Jeromos Amiguet volt, emellett görögül tanult Bernardo de Navarrótól. Valenciai diákévei alatt Vives nemcsak humán tudományokat, de jogot is hallgatott.[4]

1509-ben Vives Párizsba ment, és a Sorbonne-on folytatta tanulmányait. Az ifjút a francia fővárosban is skolasztikus oktatási módszerek várták, melyek ellen már hazájában is lázadozott. Három évet töltött el Párizsban, ahol elsősorban filozófiát hallgatott, különösen a spanyol nominalisták érdekelték. Tanult még retorikát, jogot, természettudományokat, és Dullardus vezetésével jártasságot szerzett az irodalomban.[5] E kedves tanárának mondását örökítette meg Vives a latin nyelvvel kapcsolatosan: „Quanto eris

---

[2] *José Luis Abellán:* Historia crítica del pensamiento español 2. La edad de Oro. (Espasa-Calpe S. A., Madrid, 1986.) 111. o.

[3] Erre az időszakra vonatkozó visszaemlékezései olvashatóak „A keresztény nő nevelése" és a „Latin dialógusok" c. műveiben.

[4] *Gonzalez Porto-Bompiani:* Diccionario de Autores de todos los tiempos y de todos los países. Tomo 3. (Montaner y Simon S. A., Barcelona, 1973.) 936. o.

[5] *Alain Guy:* Historia de la filosofía española. (Antrophos editorial del hombre, Barcelona, 1985.) Tomo 3. 74–75. o.

melior grammaticus, tanto peior dialecticus et theologus"[6], ám Vives számára ez sohasem jelentett problémát, hiszen remekül tudott latinul, és éppen ennek köszönhetően vált kora kiemelkedő tudósává.

Párizsból 1512-ben Flandriába ment, Először Brugge-be, amely várost második hazájának tekintette. Itt – és Flandriában általában – spanyol tudott maradni, hiszen e terület számos honfitársának adott otthont, akik közül a legtöbben kereskedelemmel foglalkoztak. Itt, Brugge-ben ismerte meg Valladauráék családját, akik szintén valenciaiak voltak. Margarita nevű kisleányuknak – aki 1504-ben született – Vives lett a nevelője, 1524-ben pedig – Angliából hazatérve – a férfi feleségül vette egykori neveltjét. 1516-ban Vives Leuvenbe ment, ahol akkor 7-8000 egyemista élt és tanult, akik Európa legkülönbözőbb részeiből érkeztek. Először Guillermo de Croy nevelője volt itt Vives, az 1519-es év pedig már az egyetem katedráján találta. Vives alig 26 évesen már ismert volt tudós körökben, tanítói célzatú szónoklatai és egyéb írásai elismertté tették, szókimondására és ékes latinságára még Erazmus és Morus is felfigyeltek. Itt, Leuvenben ismerkedett meg Erazmusszal, akihez élete végéig szoros barátság fűzte. Számos levél tanúskodik barátságukról, melynek alapja hasonló gondolkodásmódjuk volt, a skolasztikus pedantériával szembeni ellenállásuk, új módszerek keresése, a latin nyelv helyes használatáért való harc kötötte össze őket. Erazmus stílusa ironikusabb, csipkelődőbb volt, mint Vivesé, aki mindenkor megmaradt „mézszavú" tudósnak, mindig érveivel és sohasem gúnnyal harcolt.

1522-ben Vivest, akinek hírneve szülőhazájába is eljutott, az Alcalá de Henaresben megüresedett egyetemi katedrára hívták latint oktatni. Nem akárkinek a nyomdokaiba léphetett volna, Antonio de Nebrija helyét kellett volna betöltenie, aki abban az évben halt

[6] „Minél jobb nyelvtudóssá válsz, annál rosszabb dialektikus és hittudós lész." In: *Péter János:* Vives Lajos Válogatott neveléstudományi művei. Kézdivásárhely, 1935. VI. o.

meg. Vives azonban nem fogadta el ezt az állást, 1523-ig Leuvenben maradt, ahol számos angol hallgatója és barátja volt. Mintegy példaként említhető mindez az angol–flandriai kapcsolatok kiszélesedésére, mely a XVI. sz. elején következett be.

1523-ban Vives átköltözött Angliába, ahol az oxfordi Corpus Christi kollégium tanára lett, e városban avatták doktorrá. Itt családias légkör fogadta, és a legmagasabb társadalmi körök támogatását élvezte. Találkozott vele Morus, Collet, maga VIII. Henrik[7] és Wolsey kardinális, aki elsősorban támogatta Vivest abban, hogy ezt az állást elnyerje.[8] Vives latin irodalmat tanított, reggel 8-kor kezdődtek nyilvános előadásai a kollégium nagytermében. A szerzők, akiket magyaráznia kellett: Cicero, Salustius, Valerius, Quintilianus, Vergilius, Ovidius, Lucanus, Horatius, Persius, Juvenalis, Terentius és Plautus; a diákok pedig, akiket latinra okított, 12 és 19 év közti fiúk voltak.[9] A királyné, Aragóniai Katalin titkára és irodalmi tanácsadója volt, és megbízták az uralkodópár gyermekének, Tudor Máriának a nevelésével. Angliai tartózkodása alatt – hiába írta sorra tudományos munkáit, hiába érintkezett a legelitebb társadalmi körökkel – Vivest anyagi gondok gyötörték, lakása szűkös és barátságtalan volt, magányosan élt és gyakran betegeskedett. Gyenge egészségi állapota egész életében kísérte, az angliai ködös, nyirkos klíma pedig különösen rosszul hatott szervezetére. Angliai tartózkodását tehát nehezen viselte, mindezt csak tetézte az, hogy a királyi pár válása kapcsán 6 hétre bebörtönözték Londonban, mivel – sok más kortársához hasonlóan – nem helyeselte a válást. Börtönéből szabadulva azonnal elhagyta Angliát. Szeretett városába, Brugge-be tért vissza, ahol megnősült. Ezután tett még néhány kisebb utazást Európában, az 1530-as évektől azonban egyre többet betegeskedett. Nemcsak a köszvény gyötörte, de

[7]G. Porto-Bompiani: i. m. 936. o.
[8]A. Guy: i. m. 75. o.
[9]J. L. V.: O. C. I. 81. o.

anyagi gondjai is súlyosbodtak, mindennek ellenére rengeteget írt. 1540-ben Bredában érte utol a halál.

Vives művei

Vives valamennyi művét latinul írta. Korának Európájában könyvei, értekezései nagy hatást gyakoroltak a művelt humanistákra, különösen filozófiai, pedagógiai és nyelvtudományi írásai. Műveinek hatása későbbi korokban is kimutatható (pl. Locke, Bacon, Comenius, Fenelon, Rousseau életművében, és jelentős részük forrásként használható a korabeli Nyugat-Európa különböző tájainak bemutatásához, az eltérő korosztályok életének felidézéséhez (pl. latin nyelvkönyvének részletei). Magyarul csak kevés műve jelent meg, első ízben 1779-ben a „Bölcsességhez vezető út"[10], 1935-ben pedig Péter János már említett fordításai. Az 1934-ben megjelent Magyar Pedagógiai Lexikon Vives enciklopédikus műveltségét emelte ki, rendszeralkotó tehetségét, melynek alapjául Vives filozófiai, pszichológiai, antropológiai tudása szolgált, és ezt egészítette ki empirikus, nemritkán szociológiai igényességű vizsgálódása.[11]

Vives életműve azért lehetett előremutató, mert az ókori és középkori szerzőktől azokat a pozitívumokat emelte ki, amelyek a keze alatt új rendszerré formálódtak, és alapját képezhették így egy modern szemléletnek. Kapcsolata különösen az ókori athéni iskolával volt jelentős, Arisztotelész volt egyik legfőbb mestere.[12] Ugyanakkor „második Quintilianusnak" tartották, és Seneca böl-

[10]Böltsességhez vezető-út Mellyet Deák nyelven ki-adott régenten Valentziai Vives János Lajos Most pedig azzal Magyar nyelvben édes Hazája nevendék Ifijainak kedveskedik Szlávy Pál. (Pesten, 1779.)

[11]Magyar Pedagógiai Lexikon II. rész (szerk. *Kemény Ferenc*). (Révai Irod. Intézet, Budapest, 1934.) 902. o.

[12]*Mario Sancipriano:* La pensée anthropologique de J. L. Vives: L'entéléchie. (In: J. L. Vives – Arbeitsgespräch, 1980.) 63. o.

cseletét is ő emelte fel Európában a méltó helyre.[13] Lange szerint Vives Pestalozzi megjelenéséig a „modern" pedagógiai szellem vezéralakja volt.[14] Massebieau pedig így írt Vivesről és koráról: „1539-ben Spanyolország volt Európa uralkodó nemzete, V. Károllyal az élen, és Vives miatt, aki az irodalom köztársaságának volt fejedelme."[15]

Először 1555-ben Baselban adták ki Vives összegyűjtött műveit, Ulrik Coccius rendezte sajtó alá. Munkáinak legteljesebb gyűjteményét pedig 1782 és 1790 között adták ki Valenciában, nyolc kötetben (Mayans).[16] Műveinek felsorolása és elemzése nem illeszthető e dolgozat keretei közé, csupán pedagógiai témájú írásairól teszünk említést. Vivesnek mind a tanítás módszereiről írt remekművei, mind korszerű nyelvkönyvei, mind pedig az oktatási-nevelési tartalmak taglalását tartalmazó könyvei figyelemre méltóak ma is. Az alábbi főbb neveléstudományi munkák fűződnek Vives nevéhez: Adversus pseudodialecticos (1520), De ratione studii puerilis (1523), De disciplinis (1531), De ratione dicendi (1532), De consultatione (1532) és De conscribendis epistolis (1536). Nyelvészeti munkái is idesorolhatóak, legalábbis kiváló latin nyelvkönyve, az 1538-ban megjelent Exertatio linguae latinae, melyet Fülöp hercegnek, V. Károly fiának és örökösének írt. Szintén mély pedagógiai tartalmakat hordoz az Institutione de feminae christianae (1529) c. munkája, melyben nemcsak a házas és özvegy nők életvezetésére vonatkozó szabályokat ad, de Vives ebben fejtette ki a keresztény leány nevelésére nézve fontos módszereket és tartalmakat. A műveltséget, a tanítás kiterjesztését Vives nagyon fontosnak tartotta, nemkülönben a keresztény szellemiség ápolását, fejlesztését.

---

[13] J. L. V.: O. C. 1. 189. o.

[14] *A. Lange:* Luis Vives. (La España moderna, Madrid, 1894. Ford.: Menendez y Pelayo.)

[15] *Massebieau:* Les Colloques scolaires au XVI-e siècle et leurs auteurs. (Paris, Bonhoure, 1878.)

[16] *G. Porto-Bompiani:* i. m. 937. o.

Vives talán egyik legkiemelkedőbb műve a De disciplinis (A tanulmányok rendszeréről). Szerzőjének nagysága mutatkozik meg, ha a művet egészében vizsgáljuk, hiszen így egy komplex pedagógiai rendszer tárul elénk. A nagy humanista tudós felépítette a tantárgyak rendszerét, meghatározta a tananyag szerkezetét, tartalmát és – többé-kevésbé – a tanítás módszereit. Rendszerében nemcsak korának, de mondhatni napjainknak, a XX. századnak főbb műveltségi csomópontjai is benne vannak. Sokoldalú, tájékozott ember nevelése volt Vives célja, akit nem csupán szellemi, de testi lénynek is tartott, és ennek szellemében kívánta nevelni. A tananyag mellett Vives e művében írt az iskolaépület helyes elhelyezéséről, a tanító személyiségének fontosságáról. Ez utóbbival kapcsolatos vélekedései ma is megszívlelendőek, például az, hogy nekik „... nemcsak tudománnyal kell felszerelve lenniök, hanem a tanítás módjában is legyenek jártasak és tehetségesek".[17] A tanulókról írva Vives nagyon fontosnak érezte tehetségük, hajlamaik, viselkedési motivációik megismerését. Képességeik szerint csoportokra osztotta a gyerekeket, leírta a tehetség különböző rétegeit, és ezek alapján differenciált nevelést ajánlott. Fontosabb módszertani ötletei, melyeket e munkájának 3. könyvében fejtett ki: *a)* a tanítás legyen színes, érdekes, a gyermeki lélekhez közel álló; *b)* a gyermekek emlékezetére nagy figyelmet kell fordítani, ezért szükséges a számos feladat, a gyakoroltatás, a párokban tanulás; *c)* rendszeresen írásos munkákat kell feladni a gyerekeknek (fordítások, fogalmazások, mondások, szavak gyűjtése stb.).

Vives pedagógiai munkásságának egyik sarkkövét jelentik a nyelvtanításról és nyelvekről írott értekezései, tankönyvei. A kisgyermekkor szerinte az anyanyelv helyes elsajátításának ideje. A latin nyelv tanulásának megkezdését 7 éves kortól képzelte el, és nélkülözhetetlennek tartotta e nyelv elsajátítását. Ugyanakkor Vives – és ebben rejlik óriási érdeme – szükségesnek vélte más nyelvek tanulását is, nem a latint tartotta az európai érintkezés egye-

[17]De disciplinis 2. könyv 1. fej. 40. o. (*Péter J.* ford.)

dül lehetséges nyelvének. Vives nemcsak abban hitt, hogy az európai polgárok megérthetik valaha egymást, de arról is ábrándozott, hogy a mohamedánok és keresztények viszálykodásainak is elejét vehetné egy bármilyen közös nyelv, hiszen így megérthetnék és elfogadhatnák egymás kultúráját és világszemléletét. Emiatt kiemelt jelentőséget tulajdonított az arab nyelv tanulásának, hogy a mohamedánok térítése sikeres legyen. A görög nyelv elsajátítását csak idősebb korban – és nem mindenki számára – vélte szükségesnek, az emberi elme pallérozására. Vives nyelvoktatási módszerei messze előremutatóak voltak, sokáig alig talált követőkre Európában az az elgondolása, hogy elsősorban beszédcentrikusan, és csak másodsorban a nyelvtani szabályokra ügyelve kell tanítani. „Dialógusok" c. művéről Watson azt írta, hogy egyetlen latin nyelvkönyv sem létezett, mely ezt a praktikus tankönyvet akár csak megközelítette volna, és amely ekkora segítségére lett volna az iskolák tanárainak és diákjainak.[18] E könyve különböző személyek párbeszédeire épül, életszerű, viselkedésmintákat és erkölcsi értékeket közvetít, a párbeszédek szereplői a gyermekek környezetéből kerülnek ki (tanító, szomszéd, testvérek, diáktársak stb.), hétköznapi szituációkban mozognak. Vives összes könyve közül leginkább ez forgatható hasznos forrásként a korabeli életmód (diákélet) tanulmányozásakor.

A fentiekben említett témákon kívül Vives az alábbi pedagógiai problémákkal foglalkozott még munkáiban: a nemi nevelés (szemérmes megfogalmazásai ellenére Vives megpróbált válaszolni a serdülőket érdeklő kérdésekre)[19]; a fegyelmezés (súlyosabb fegyelmi vétségeknél nem vetette el a testi megintést); a testi nevelés (kisgyerekkortól rendszeres sporttevékenységet ajánlott); a történelemtanítás (Vives nemcsak az ókori, de a modern történelem tanítását is szorgalmazta, fontosnak vélte a kis államok és váro-

[18] J. L. V.: O. C. 1. 211. o.

[19] *Ph. Ariès:* Gyermek, család, halál. (Gondolat, Budapest, 1987.) 141. o.

sok történetének megismerését is. Igen nagyra értékelte azokat a történetírókat, akik anyanyelvükön írtak.)[20]

*

Juan Luis Vives életműve igen jelentősnek mondható, még akkor is, ha már életében „csak" Erazmus mögött emlegették, és akkor is, ha azóta sem igen hivatkoznak rá, ha nagy pedagógiai gondolkodók elődeiről értekeznek. Vives munkáit, pedagógiai rendszerét sokan kisajátították, lopva merítettek gondolatai tengeréből, és igazi értékeit, valódi tehetségét úgy ismerhetjük meg, ha – ahogyan ő maga tanácsolta – visszanyúlunk a forráshoz, ez esetben saját műveihez.

A mélyen katolikus érzelmű nevelő, aki spanyol földről útra kelve megismerte egész Európát, olyan iskolákat akart, melyek falai között keresztény szellemiség lakozik. A nagy álma az volt, hogy a „tanulók úgy menjenek be az iskolába, mint a templomba. Hogy a tanítók az egyetlen Tanítómester, Krisztus szellemében tanítsanak, aki mindannyiunk megelégedésére, és nem a saját dicsőségére tanított."[21]

Vives életével kiváló példát adott minden tanítónak a krisztusi modell követésére, ő szelíden és csendben mindenkit boldogítani kívánt, gondolatai máig itt élnek pedagógiai rendszerünkben.

[20] J. L. V.: O. C. 1. 200. o. és *Fináczy Ernő:* A reneszánsz kori nevelés története. (Könyvért., Budapest, 1985.) 158. o.
[21] J. L. V.: O. C. 1. 200. o.